KIRGIZCA¹ İLE MOĞOLCADAKİ BAZI ORTAK SIFATLAR

Some Common Adjectives in Kyrgyz and Mongolian Languages

Lira MAIRAMBEK KYZY²

Öz

Tarihte Türkler çok geniş topraklara yayılmış ve gittikleri yerlerde pek çok dille etkileşime girmiş, bunun neticesinde ciddi ölçüde karşılıklı sözcük alışverişinde bulunmuştur. Bu dillerden biri de Moğolcadır. Türkler Moğollarla asırlar boyu coğrafi, siyasi ve kültürel etkenler doğrultusunda temas kurmuş ve bu temas dillerine yansiyarak birçok benzerliğin ve ortak söz varlığının oluşmasına neden olmuştur. İki dildeki ortak unsurlar, akrabalık adları, organ adları, doğa olayları, hayvan adları, inanç ve kültür benzerlikleri, renk adları, yiyecek adları, fiiller olmak üzere birçok açıdan paralellik göstermektedir. Moğolca ile Türkçenin etkileşiminde her Türk lehçesi için farklı bir durum söz konusudur. Moğollarla iç içe yaşayarak Moğolcayla en çok paralellik sergileyen lehçelerden biri de Kırgızcadır ve bu benzerlik Kırgız-Moğol ilişkisinin boyutunu tespit etmede hem tarih hem de Türkoloji araştırmaları için önem arz etmektedir. Moğolca ile Kırgızcadaki ortak söz varlığı Kırgız gramerlerinde genelde 'Moğolca unsurlar' olarak değerlendirilmekte, hatta bazı Türkçe kökenli sözcükler Moğolcaya mal edilmektedir. Ancak yine de anlam ve yapı bakımından pek çok ortak unsur bulunmakta ve bu durum sözcüklerin hangi dilden diğerine geçtiğini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, Kırgızca ile Moğolcada görülen, söz varlığının önemli parçası olan bazı ortak sıfatlar ses, anlam ve kullanım açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Moğolca-Kırgızca ilişkisine, ortak söz varlığı katmanına ve örneklerine de yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kırgızca, Moğolca, sıfat, ses, anlam

¹ Tekrarlardan kaçınmak için "Kırgız Türkçesi" yerine "Kırgızca" ifadesi tercih edilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, lira1990@inbox.ru, <http://orcid.org/0000-0002-8601-8011>

Abstract

In the past, the Turks spread over enormous lands in history and interacted with many languages in the places they visited; as a result, they exchanged words significantly. One of these languages is Mongolian. The Turks have been in contact with the Mongols for centuries in terms of geographic, political, and cultural factors, and this has led to the formation of many similarities and common vocabulary that reflect their language of communication. The common elements in the two languages are parallel in many ways, such as kinship names, organ names, natural phenomena, animal names, belief and culture similarities, color names, food names, verbs. There is a different situation for each Turkish dialect in the interaction of Mongolian and Turkish. Kyrgyz is one of the dialects with the most common parallelism by living with Mongolians, and this similarity is essential for both history and Turcology studies in determining the scale of the Kyrgyz-Mongolian relationship. Common vocabulary in Mongolian and Kyrgyz is commonly regarded as "Mongolian elements" in Kyrgyz grammar; even some Turkish words are attributed to Mongolian. However, there are still many common elements in terms of meaning and structure, making it difficult to determine the language from which words have moved to another. In this study, some common adjectives found in Kyrgyz and Mongolian languages, an essential part of the vocabulary, are assessed in terms of sound, meaning, and use. At the same time, Mongolian-Kyrgyz relations, common vocabulary, and examples are included.

Keywords: Kyrgyz, Mongolian, adjective, phoneme, meaning

GİRİŞ

Türk-Moğol dil birliği hem karşılıklı etkileşimin sonuçları, hem derinliği, hem de karmaşıklığı bakımından benzersizdir. Bu iki dil arasındaki temas çizgileri farklı zamanlarda, farklı coğrafi bölgelerde ve aracılı ilişkilerden sabit iki dilliliğe kadar farklı koşullarda ortaya çıkmışlardır. Karşılıklı temaslar Türk ve Moğol dillerinin öyle bir "yakınlaşmasına" sebep olmuş ki görülen benzerlikler onların genetik akrabalığının bir göstergesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Şçerbak, 2019, s. 217). Ancak son zamanlarda yürütülen çalışmalar karşılıklı etkileşimler doğrultusundadır.

Türkçe-Moğolca ilişkisi her zaman bilim adamlarının ilgisini çekmiş ve bu durum pek çok çalışmanın yapılmasına vesile olmuştur. Ramstedt'in *Vvedeniye v Altayskoye Yazıkoznaniye*, Vladimirtsov'un *Raboti po Mongol'skomu Yazıkoznaniyu*, Sıdıkov'un *Mongol'sko-Tyurkskiye Yazıkoviye Paraleli*, Doerfer'in *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Şçerbak'ın *Eski Dönem Türk-Moğol İlişkileri: (8-14.yüzyıllar)*, Clauson'un *Türkçe-Moğolca Çalışmaları* bu alanla ilgilenen araştırmacıların başucu eserlerindendir.

Türkiye'de bu konuda Talat Tekin, Ahmet Temir, Osman Nedim Tuna, Tuncer Gülensoy başta olmak üzere, Feyzi Ersoy'un *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça, Çağdaş Moğolca*, Günay Karaağaç'ın çevirdiği *Moğolca-Türkçe Sözlük* ve Yavuz Kartallıoğluyla birlikte hazırladığı *Moğolca-Türkçe Konuşma Kılavuzu*, Yavuz Kartallıoğlu'nun *Çağdaş Moğolcanın Grameri -Ses ve Şekil Bilgisi*, Bülent Gül'ün *Moğol Atasözleri*, Baasanjav Terbish'in *Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Moğolcada Çatı*, Orçun Ünal'ın *Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri* çalışmaları alana katkı sağlamıştır.

Türkçe-Moğolca ilişkileri tarihi şartlara, coğrafi bölgelere ve lehçelere göre farklılık arz etmektedir. Örneğin, Cengiz Han'ın ve seleflerinin yaptığı seferlerden sonra Moğolcanın etkisi Altayca, Yakutça ve Tuvacanın söz varlığı ve morfolojisinde, sonuncunun ise ayrıca söz diziminde büyük değişimlere yol açmıştır. Fakat Kazak, Kırgız ve diğer Türk lehçelerine, Sibiry'a'dakilere kıyasla çok fazla etkili olmamış, yalnızca söz varlığının zenginleşmesine katkıda bulunmuştur (Şçerbak, 2019. s. 227). Çok eski tarihlerden beri Moğollarla iç içe yaşayarak Moğolcayla en çok ortak söz varlığı özelliği taşıyan lehçelerden biri de Kırgızcadır.

Kırgız-Moğol ilişkilerinin Hun devrinden itibaren başladığı, Kırgızların Uygur devletinin yıkılışına kadarki zaman aralığında Tatar³, Shih-wei vb. Moğol asıllı boylarla komşu olarak yaşadığı ve bu boylarla bazen dost, bazen de düşman olarak karşı karşıya geldiği bilinir. Hatta Manas Destanı'nda Kırgızların Shih-wei (Şibee), Solon, Kitan, Turgot vb. gibi Moğol dilli halklarla ilişkilerinin olduğu söylenir (İsakov, 2017, ss. 31-33).

Kırgızlar, Cengiz Han'a kadar Kitan, Liao, Karahıtay, Tatar, Shih-wei, Kongrat, Kereit, Merkit, Nayman gibi Moğol asıllı boylarla çeşitli temaslarda bulunur. Büyük Moğol İmparatorluğu döneminde ise, Türk halklarından ilk olarak Kırgızların Cengiz'e boyun eğdiğini Barthold şöyle belirtir: "*Cengiz Han'ın Merkit ve Naymanlarla olan savaşı esnasında, 1207 yılında Cengiz'e bağlı olan ilk Türk kavmi olmak üzere Yenisey Nehri havalisindeki Kırgızlar baş eğdiler*" (İsakov, 2017, ss. 35-75).

Aynı coğrafyayı paylaşan Türk boyları dolayısıyla Kırgızlarla Moğolların dil ilişkileri de çok eskilere dayanır ve Kırgız-Moğol karşılıklı dil ilişkileri son yüzyıla kadar devam eder (İsakov, 2017, s. 165). Dolayısıyla Kırgızcaya geçen Moğolca sözcüklerin geçiş tarihini ve yerini saptamak Kırgız Filolojisinde henüz çözülmemiş tartışmalı konulardandır. Varsayımlara göre, Kırgızların Moğolistan'a ve Buryat Cumhuriyeti'ne yakın yaşadığı dönemde Moğolca sözcüklerin ödünç alındığı düşünülmektedir. Aynı zamanda XII-XIII. yüzyıl Moğol istilası sırasında Orta Asya'daki Türklere karışan Moğol boyları aracılığıyla sözcüklerin alındığı varsayılmaktadır. Ancak İ. A. Batmanov Moğolca sözcüklerin Kırgızcaya üç farklı dönemde geçtiğini belirtmektedir: 1) Kırgızlarla Moğolların atalarının Altay'daki ilişkisi döneminde; 2) XIII. yüzyıl Moğol istilası döneminde; 3) Kırgızların Oyrat ve Yedisu'daki Kalmuklarla olan ilişkisi sırasında iki şekilde: a) Kırgızlarla Moğolların doğrudan sözlü ilişkisi neticesinde; b) başka diller aracılığıyla (Akunova ve Rayimbekova, 2005, ss. 19-20).

Moğolcanın Türk dillerine etkisinin 13. yüzyıldan sonra olduğunu ve bu etkinin her dil için farklılık oluşturduğunu belirten Şçerbak, diğer Türk lehçelerine kıyasla Kırgızcadaki durumun farklı olduğunu, Kırgızcada alıntı sözcüklerle beraber hem Moğol kökenli hem de Türk kökenli sözcüklerde kullanılan *-lga*, *-o:l*, *-l*, *-lon*, *-mal*, *-umt* gibi alıntı eklerin de bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Şçerbak, Türk ve Moğol dilleri için ortak fiillerin sayısının her Türk dilinde farklılık gösterdiğini, örneğin Azericede yirmiye yakın fiil bulunurken Kırgızcada yüz elliden fazla fiil tespit edildiği söylemektedir (Şçerbak, 2011, ss. 12-14).

Yudahin'in *Kırgızça Orusça Sözdük* (Yudahin, 1985), Akmataliyev'in editörlüğü altında yayımlanan *Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sөzdügü* (Akmataliyev, 2015), Mukambayev'in *Kırgız Tilinin Diyalektologiyalık Sөzdügü* (Mukambayev, 2009), Karasayev'in *Kamus-nama* (Karasayev, 1990), Manas Üniversitesi'nde hazırlanan *Kırgızca-Türkçe Sözlük* (Arıkoğlu, Alimova, Askarova ve Selçuk, 2017) eserlerinde pek çok Kırgızca-Moğolca ortak sözcük karşımıza çıkmaktadır.

Edebî dilin yanı sıra, Kırgız ağızlarıyla da Moğolca arasındaki ilişkinin diğer Türk lehçelerine göre daha yoğun olduğunu belirten Yunusaliyev, buna sebep olarak, Kırgız ağızlarının uzak geçmişte değil yakın geçmişte Moğolcanın güçlü etkisi altında kalmış olabileceğini göstermektedir. Ancak Kırgız ağızlarıyla konuşan toplulukların her zaman yan yana ve içe yaşamadığı durumlar da olmuş ve ağızların birbirinden uzaklaştığı şartlarda Kırgız boylarının bir kısmı Moğolca konuşan halklarla çeşitli ilişkiler kurarak karşılıklı sözcük alıp vermişlerdir. Günümüz Kırgız ağızlarının bazılarında bulunan fakat bazılarında

³ Moğollardaki Tatarlarla Türklereki Tatar boyu karıştırılmamalıdır. Çinliler, Cengiz Han'dan önce Moğolca konuşan toplulukların hepsine Tatar adını vermiştir.

hiç görülmeeyen Moğolca sözcükler bir zamanlar Kırgız ağızları arasında irtibatın koptuğunu göstermektedir. Örneğin, Kırgızcanın kuzey ve güneydoğu ağızlarında kullanılan ancak güneybatı ağızlarında rastlanmayan bazı Moğolca sözcükler şunlardır: *kaalğa* “kapı”, *unaa* “iş hayvanı”, *belen* “hazır”, *kereez* “vasiyet”, *kederki* “engel”, *talkuu* “deriyi yumuşatmak, tabaklamak”, *baraan* “silüet”, *ulağa* “evin kapı tarafı”, *arbin* “çok, fazla” (Yunusaliyev, 1971, ss. 34, 218).

Kırgızistan dışındaki Kırgız ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda da Moğolca ortak unsurlara yer verilmiştir. Örneğin, Mehmet Özeren, Tacikistan Kırgız Türkçesi ağızlarında yer alan birçok Moğolca ortak sözcüğü *Tacikistan Kırgız Türkçesi* eserinde detaylıca ele almıştır (Özeren, 2020). Gülsine Uzun ise, Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinde görülen Moğolca ortak sözcükleri *Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinde Yer Alan Türkçe ve Moğolca Ortak Sözcükler üzerine -I-* adlı çalışmasında leksik ve gramatikal açıdan incelemiştir (Uzun, 2011).

B. O. Oruzbayeva, Kırgızcadaki Moğolca sözcükleri şöyle değerlendirir:

1. Moğolcadan alınan sözcükler (fonetik özellikleriyle birlikte) temelde Sibiry Türk lehçelerine aittir ve bu sözcükler Batı Türk lehçelerinde bulunmamakta veya nadir görülmektedir.
2. Bu sözcükler yapı bakımından iki veya daha fazla unsurdan oluşan birleşik sözcükler olmasına rağmen morfolojik öğelere ayrılmamaktadır.
3. Bu sözcüklerin bundan sonraki morfolojik gelişimi sınırlıdır.
4. Moğolca sözcükler özünde sadece kök değil gövde de olma ihtimalindedir.
5. Bu sözcükler Türkçede pek çok fonetik-semantik değişime uğradığı için öz Türkçe sözcüklerden zor ayırt edilmektedir (Oruzbayeva, 1964, s. 179).

Oruzbayeva'nın dediği gibi, morfolojik öğelere ayıramayan ve alıntı olduğu anlaşılmayan pek çok ortak sözcük bulunmaktadır.

Moğolca ile Kırgızcada görülen bazı ortak sözcükler şunlardır:

Akrabalık adları: Mo. *abisun/avisan* “elti” (MED, s. 4) ~ Kır. *abısın* “elti” (KOS I, s. 19), Mo. *baca/baz* “bacanak” (MED, s. 93) ~ Kır. *baca* “bacanak” (KOS I, s. 93), Mo. *bülü/bül* “kuzen(ler)” (MED, s. 147) ~ Kır. *bölö* “kuzen” (KOS I, s. 152), Mo. *cige/ze* “yeğen, torun” (MED, s. 1051) ~ Kır. *ceen* “yeğen, torun” (KOS I, s. 285), Mo. *cegençer/zeentser* “kız torunu” (MED, s. 1052) ~ Kır. *ceençer* “kız torunu” (KOS I, s. 285), Mo. *huda/hud* “erkek dünür, gelin ve damadın babaları” (MED, s. 979) ~ Kır. *kuda* “erkek dünür, gelin ve damadın babaları” (KOS I, s. 436), Mo. *huduguy/hudgay* “gelin ve damadın anneleri” (MED, s. 980) ~ Kır. *kudağıy* “gelin ve damadın anneleri” (KOS I, s. 436), Mo. *törküm/törhöm* “gelinin ailesi ve akrabaları” (MED, s. 835) ~ Kır. *törkün* “gelinin ailesi ve akrabaları” (KOS II, s. 260).

Organ adları: Mo. *alaga(n)/alga* “avuç, aya” (MED, s. 26) ~ Kır. *alağan* “avuç, aya” (KOS I, s. 45), Mo. *çiray/tsaray* “yüz, surat” (MED, s. 191) ~ Kır. *çiray* “surat, yüz, çehre” (KOS II, s. 391), Mo. *dalu/dal* “kürek kemiği” (MED, s. 226) ~ Kır. *dalı* “kürek kemiği” (KOS I, s. 183), Mo. *kögemey/hömiy* “yutak” (MED, s. 479) ~ Kır. *kömököy* “küçük dil” (KOS I, s. 421), Mo. *manglay/manlay* “alın” (MED, s. 527) ~ Kır. *manğday* “alın” (KOS II, s. 17), Mo. *tangnay/tagnay* “damak” (MED, s. 777) ~ Kır. *tanğday* “damak” (KOS II, s. 203).

Hayvan adları: Mo. *argamag/argamag* “safkan, cins at” (MED, s. 52) ~ Kır. *arğımak* “cins, safkan at” (KOS I, s. 66), Mo. *atan* “iğdiş edilmiş deve” (MED, s. 58) ~ Kır. *atan* “enenmiş deve” (KOS I, 79), Mo. *ingge(n)/inge(n)* “dişi deve” (MED, s. 411) ~ Kır. *ingen* “dişi deve” (KOS I, s. 302), Mo. *botugu(n)/ botgo* “bir yaşındaki deve yavrusu” (MED, s. 123) ~ Kır. *boto* “bir yaşındaki deve yavrusu” (KOS I, s. 148), Mo. *ciruga/ coroo* “rahvan at” (MED, s. 1061) ~ Kır. *corgo* “rahvan at” (KOS I, s. 261), Mo. *irge/ ireg* “iğdiş edilmiş koç” (MED, s. 414) ~ Kır. *irik* “iğdiş edilmiş koç” (KOS I, s. 304), Mo. *kunacın/ guncin* “üç yaşındaki dana” (MED, s. 368) ~ Kır. *kunacın* “dana” (KOS I, s. 445), Mo. *kunan/gunan* “üç yaşındaki hayvan” (MED 368) ~ Kır. *kunan* “üç yaşındaki tay” (KOS I: s. 445), Mo. *taylak/ taylag* “kısırlaştırılmadan önceki üç-beş yaşındaki erkek deve” (MED, s. 768) ~ Kır. *taylak* “deve yavrusu” (KOS I, s. 190).

Ev eşyaları: Mo. *abdar/ avdar* “kutu, sandık” (MED, s. 4) ~ Kır. *abdıra* “büyük sandık” (KOS I, s. 18), Mo. *könüg/ hönög* “kova” (MED, s. 490) ~ Kır. *könök* “emzikli deri kova” (KOS I, s. 422), Mo. *saba/ sav* “kap, vazo” (MED, 653) ~ Kır. *sabaa* “içinde kırmızı yapılan büyük deri tulum” (KOS I, s. 119), Mo. *sirdeg/ şirdeg* “teğelti” (MED, 716) ~ Kır. *şirdak* “nakışlı keçe halı; teğelti” (KOS I, s. 423).

Doğa olayları: Mo. *borugan/ boroon* “yağmur” (MED, s. 121) ~ Kır. *boroon* “şiddetli kasırga, tipi” (KOS I, s. 147), Mo. *möndür/ möndör* “dolu” (MED, s. 547) ~ Kır. *möndür* “dolu” (KOS II, s. 35), Mo. *sidüger/ şüüder* “çiy, şebnem” (MED, s. 703) ~ Kır. *şüüdürüm* “şebnem, çiy” (KOS II, s. 416), Mo. *dolgiyan/ dolgio(n)* “dalga” (MED, 259) ~ Kır. *tolkun* “dalga” (KOS II, s. 247).

Bunun gibi ortak sözcüklerin çoğunu isimler oluşturmaktadır ancak azımsanmayacak derecede ortak fiiller de bulunmaktadır. S. Kudaybergenov *Sintetiçeskiy sposob obrazovaniye glagola v kirgizskom yazıka* (Kırgızcada fiil oluşumunda bireşimli yöntem) adlı doktora çalışmasında Kırgızcadaki altı yüze yakın fiili Moğolca ile karşılaştırmıştır.

Bazı fiil örnekleri şunlardır:

Mo. *alusda-/ alsdah* “uzaklaşmak” (MED, s. 33) ~ Kır. *alista-* “uzaklaşmak” (KOS I, 54), Mo. *cırğa-/ çargâh* “zevk almak; bolluk içinde yaşamak” (MED, s. 1059) ~ Kır. *cırğa-* “keyif almak, eğlenmek; bolluk içinde yaşamak” (KOS I, s. 283), *surkira-/ surxirax* “ışık çalmak” (MED, s. 739) ~ Kır. *çurkura-* “bağırarak, haykırmak” (KOS II, s. 377), Mo. *dorsuy-/ dorsoyx* “çıkıntı yapmak” (MED, s. 262) ~ Kır. *torsoy-* “kabarmak, şişmek” (KOS II, s. 255), Mo. *mohu-/ mohoh* “körleşmek” (MED, s. 544) ~ Kır. *moço-* “körleşmek” (KOS II, s. 31), Mo. *tos-/ tosoh* “gelen birini karşılamak, kabul etmek” (MED 828) ~ Kır. *tos-* “birini karşılamak, kabul etmek” (KOS II, s. 255, 242), Mo. *cüde-/ züdex* “bitkin düşmek, yorulmak, tükenmek” (MED, s. 1082) ~ Kır. *cüdö-* “yorulmak, tükenmek, bitkin düşmek” (KOS I, s. 272).

Ortak söz varlığı çalışmalarında sıfatlar da en az isim ve fiiller kadar değerlidir. Bu çalışmada günümüzde Kırgızca ve Moğolcada kullanılan bazı ortak sıfatların anlam, ses ve kullanım özellikleri incelenmiştir. Moğolcadaki sözcükler için Lessing’in *Mongolian-English Dictionary* (MED) eseri, Sanjeyev, Orlovskaya ve Şevernina’nın hazırladığı *Etimologičeskiy Slovar Mongol’skih Yazıkov* (ESMY) adlı üç ciltlik sözlük, Kırgızcadaki sözcükler için Yudahin’in *Kırgızca-Orusça Sözdük* (KOS) sözlüğü ve *Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sözdüğü* (KTTS) esas alınmıştır.

KIRGIZCA İLE MOĞOLCADAKİ ORTAK SIFATLAR

Mo. **agsum/agsam**, Kır. **aşım**

Sözcük Klasik Moğolcada *agsum*, Çağdaş Moğolcada *agsam* şeklindedir. Moğolcada bu sözcük “öfkeli ateşli, şiddetli; öfke, kızgınlık, delilik” anlamlarında kullanılmaktadır. “Ör: *agsum mori* “ateşli, kızgın at”. Aynı kökten gelen *agsumla-/agsumna-* “öfkelenmek, kaba davranmak, kabadayılık yapmak” fiili de bulunmaktadır (MED, s. 15).

Bu sözcük Kırgızcada *aşım* şeklinde karşımıza çıkmakta ve “küstah, kaba, kavgacı, huysuz” anlamındaki sıfat ve “küstahlık, kabalık” anlamında bir isim olarak kullanılmaktadır. Sözcük *aşım bol-* “küstahlık, terbiyesizlik yapmak”, *aşım söz* “kaba söz” gibi kelime grupları oluşturmakta ve çekim ekleri almaktadır (KOS I, s. 39). Ayrıca aynı kökten türeyen *aşımдан-* “kabalık, küstahlık yapmak” fiili görülmektedir. Ör: *aşımданıp ciniңdi körsötüşүң bolobu* “kabalık yapıp öfke yüzünü göstermen doğru mu” (KTTS I, s. 71).

Sözcük Divânu Lugâti't-Türk'te *axsum- axsuñ* “sarhoşken kavga eden” Çağataycada *ahsum- aksum* “sarhoş; pişman” şeklinde kullanılmıştır (EDPT, s. 95).

Mo. **arbin/arvin**, Kır. **arbin**

Klasik Moğolcada *arbin*, Halha Moğolcasında *arvin* şeklinde görülen bu sözcük “bol, sayısız, çok; çokluk, bolluk” anlamlarında kullanılmaktadır (MED, s. 50). Sözcük Buryatçada *ar'ban*, Kalmukçada *ärvi* şekillerinde yaşamaktadır (ESMY I, s. 54).

Kırgızcada *arbin* sözcüğü “bol, çok, pek çok; büyük kısım, ekseriyet” anlamlarına gelmektedir. Ör: *arbin elek az bolduk* “çok idik azaldık”. Aynı kökten olan *arbi-* “artmak, çoğalmak”, *arbit-* “artırmak, yükseltmek, çoğaltmak”, *arbitil-* “artırılmak, çoğaltılmak” şeklinde fiiller de bulunmaktadır (KOS I, s. 66).

Mo. **arhagar**, Kır. **arkağay**

Moğolcada *arhagar* sözcüğü “biçimsiz, hantal, kaba” anlamına gelmekte (MED, s. 55) ve köken olarak “büyük, kocaman, hacimli; yığılı; çok sayıda” anlamlarındaki *arqa* sözcüğüne dayanmaktadır (ESMY I, 56). Sözcüğün *arhay-* “hantal, kaba olmak” şeklinde fiili de bulunmaktadır (MED, s. 55).

Kırgızcada *arkağay* sözcüğü “çıkık durma, çıkıntılı olma” anlamındadır ve geyiklerin boynuzunu nitelemektedir: *arkağay müyüz ak buğu* “dalı budaklı boynuzlu beyaz geyik”. Aynı kökten gelen *arkay-* fiili ise “her yana çıkık durmak; göklere yükselmek” anlamında kullanılmaktadır (KOS I, s. 68). Ör: *meltiregen talaanı, arkayğan toolordu köz talığıça qaradı* “uçsuz bucaksız bozkırı, çıkıntılı dağları gözü yoruluncaya kadar seyretti” (KTTS I, s. 125).

Mo. **baçım**, Kır. **baçım**

Moğolca *baçım* sözcüğü “acele, çabuk, hızlı, tez, anında” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *baçım çağ* “kisa süre; acil durum anı”. Aynı kökten gelen *baçımда-* “güç durumda olmak; köşeye kısıtılmak” fiili de bulunmaktadır (MED, s. 65). Sözcük Buryatçada *başam*, Kalmukçada *baçm* şekillerinde görülmektedir (ESMY I, s. 64).

Kırgızcada *baçım* sözcüğü “hızlı, çabuk, tez” anlamında zarf olarak kullanılmaktadır. Ör: *baçım tur!* “çabuk kalk”. Aynı kökten türeyen *baçımda-* “hızlanmak”, *baçımdat-* “hızlandırmak”, *baçımdaş-* “karşılıklı hızlanmak” fiilleri bulunmaktadır (KOS I, s. 118).

Mo. **belen**, Kır. **belen**

Moğolcada *belen* sözcüğü “hazır, hazırlanmış” anlamındadır. Ör: *belen möngü* “hazır, nakit para”, *belen hubçasun* “hazır kıyafet” (MED, s. 97).

Kırgızcada *belen* sözcüğü “hazır, hazırlanmış” anlamındadır. Ör: *belen akça* “nakit para”. Aynı kökten *belende-* “hazırlamak; biriktirmek, saklamak”, *belenden-* “hazırlanmak”, *belendet-* “hazırlatmak”, *belendeş-* “karşılıklı hazırlanmak” gibi türevleri bulunmaktadır (KOS I, s. 127).

Mo. **bugural/buural**, Kır. **buurul**

Moğolcada *bugural/buural* “gri, boz” anlamına gelen bir sözcüktür. Ör: *buural mori* “kır at”, *buural sahal* “kır sakal”. Ayrıca aynı kökten olan ve “kırışmak, griye dönmek” anlamına gelen *buguray-* ve *buuralsi-* fiilleri de bulunmaktadır (MED, s. 131).

Kırgızcada bu sözcük *buurul* “kır, gri” şeklinde görülmekte ve genelde yaşlanma belirtilerini nitelemektedir. Ör: *buurul sakal* “kır sakal”, *buurul çaç* “kır saç”, *buurul murut* “kır bıyık”, *buurul çak* “yaşlanma, kırışma dönemi”. *buurulan-* fiili ise “kırışmak, beyazlanmak” anlamında yaşlanmayı belirtmektedir (KOS I, s. 164).

Mo. **bürküg/bürheg**, Kır. **bürkök**

Moğolcada *bürküg/bürheg* sözcüğü “karanlık, kasvetli, kapalı, bulutlu, belirsiz” anlamlarına gelmektedir. Ör: *bürküg edür* “kasvetli gün”. “bulutlanmak, kapanmak, belirsizleşmek, örtmek” anlamlarında *bürkü-* fiili de bulunmaktadır (MED, s. 150).

Kırgızcada *bürkök* sözcüğü “kapalı, kasvetli” anlamındaki bir sıfattır ve genelde hava durumunu nitelemektedir. Ör: *kün bürkök* “hava kapalı”. Sözcükle bağlantılı olan *bürkö-* fiili “örtmek, kapamak” anlamındadır ve *bürköl-*, *bürkön-*, *bürköt-* gibi türevleri bulunmaktadır (KOS I, s. 168).

Clauson, bu sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek Karahanlı Türkçesindeki *kök bürkek oldı* “gökyüzü kapandı” örneğini vermekte ve sözcüğün *bürkür-* “fışkırtmak, atılım yapmak” fiiliyle bağlantılı olduğunu söylemektedir (EDPT, s. 363).

Mo. **calhagu(u)/zalhuu-** Kır. **calķoo**

Moğolcada *calhagu(u)/zalhuu* sözcüğü “tembel, aylak, boş gezen” anlamındadır (MED, s. 1032). Sözcüğün “korkmak, ürkmek; yorulmak; isteksizlik, antipati duymak; alışkanlığı bırakmak” anlamlarındaki *calqa-* fiilinden türediği belirtilmektedir (ESMY II, s. 59). Bu fiil Kırgızcada *calķ-* “korkak, ürkek olmak; (korkudan) hevesini kaybetmek” şeklinde görülmektedir (KOS I, s. 222). Sözcük Dîvânü Lugâti't-Türk'te *yalk-* “yağlı yemekten, yağdan bıkmak” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (DLT, s. 946).

Kırgızcada *calķoo* sözcüğü “tembel, boş gezen” ve “çok yavaş, gevşek” anlamlarına gelmekte ve *calķoolon-* “tembellik yapmak”, *calķooluk/calķooçuluk* “tembellik” gibi türevleri

bulunmaktadır. Ör: *calķoogo şıltoo köp* “tembelin bahanesi çok” örneğinde sözcük çekim eki olarak isim olarak da kullanılmaktadır (KOS I, s. 222; KTTS I, s. 438).

Mo. caydang/zaydan, Kır. caydaķ

Moğolcada *caydang/zaydan* sözcüğü “eyersiz, semersiz” anlamındadır. Ör: *caydang mori unuhu* “eyersiz ata binmek”. “eyersiz olmak; eli boş kalmak; umduğunu elde edememek” anlamlarında *caydangda-* fiili de bulunmaktadır (MED, s. 1026).

Kırgızcada bu sözcük *caydaķ* şeklinde görülmekte ve “eyersiz; mobilyasız boş ev; üst kıyafetsiz; çıplak; açık yer; başörtüsüz kadın” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *caydaķ atķa mın-* “eyersiz ata bin-”, *eşiği çok caydaķ tam* “kapısı olmayan boş ev”, *caydaķ tōş* “açık göğüs; iyi kalpli, sıcak kanlı; sade, mütevazı”. Sözcüğün *caydaķta-* “fazla üst başı, yükü vs. çıkarıp hafifletmek”, *caydaķtan-* “fazla kıyafet vs. çıkarıp kendini hafifletmek” gibi türevleri ve *caydaķ kal-* “her şeyini kaybetmek, dımdızlak ortada kalmak” birleşik fiili bulunmaktadır (KOS I, ss. 214-215; KTTS I, s. 426).

Mo. colbin/zolbin, Kır. colbun

Moğolcada *colbin/zolbin* “başıboş; ilgisiz; başıboş dolaşan, evsiz; serseri, aylak” anlamlarına gelmektedir. Ör: *colbin nohay* “başıboş köpek”, *colbin cangtay kümün* “her şeye burnunu sokan kişi” (MED, s. 1069).

Kırgızcada *colbun* sözcüğü “başıboş, kimsesiz, soyu sopu belirsiz” anlamındadır. Ör: *colbun kişi* “kimi kimsesi olmayan insan”, *colbun mal* “başıboş hayvan”, *colbun suu* “şiddetli yağmur, kar erimesi durumunda derelere geçici olarak akan sular” (KOS I, s. 258; KTTS I, s. 517).

Mo. çigirag/çiyreg, Kır. çıyraķ

Moğolcada *çigirag/çiyreg* “güçlü, sağlam, dinç, zinde” anlamındadır. Ör: *çigirag kümün* “güçlü, sağlam insan”, *çigirag beyetey* “güçlü fizikli”. *çigiragsi-* “güçlü, sağlam olmak” şeklinde fiili de bulunmaktadır (MED, s. 179). Moğolcanın Etimolojik Sözlüğü’nde bu sözcüğün Eski Türkçedeki *tıgrak* “güçlü, sağlam; kahraman” sözcüğünden geldiği belirtilmektedir (ESMY I, s. 142).

Kırgızcada bu sözcük *çıyraķ* “sağlam, dayanıklı, çevik; cesur, maharetli” biçiminde görülmektedir. Ör: *çıyraķ cıp* “sağlam ip”, *atķa çıyraķ bala* “ata binmede maharetli çocuk”. Aynı kökten gelen *çıyral-* “kıvrılmak, bükülmek; güçlenmek, kuvvetlemek” *çıyrat-* “ince ipiliği bükmek, kıvrırmak; kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak” fiilleri de bulunmaktadır (KOS II, s. 384).

Mo. düley/düliy, Kır. dölöy

Moğolcada *düley/düliy* sözcüğü “sağır; donuk, sönük, belirsiz, bulanık” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *nige çiki inu düley* “bir kulağı sağır”, *düley sil* “buz tutmuş bardak”. “sağır olmak, kötü işitmek” anlamında *düleyd-*, *düleyre-* fiilleri de bulunmaktadır (MED, s. 280).

Kırgızcada *dölöy* sözcüğü birkaç anlama gelmektedir: 1. sağır; Ör: *eki dölöy koşulsa, biri birine külüşöt* “iki sağır bir araya gelince birbirine bakıp güler”. 2. kulak kiri; 3. atların yüreğinde oluşan küçük artık etler (halk inancına göre böyle artığın olmaması atın şüphesiz

bir koşu atı olduğuna işaret eder); Ör: *tuyağında tura çok, cürögündö dülöy çok* “toynağında kemik yok, yüreğinde artık et yok”. 4. içi tozla dolmuş bir çeşit mantar. Bunun dışında sözcük *alay-dülöy* “tipi; karışıklık”, *eti dülöy* “kalın derili, ağrıyı, acıyı hissetmeyen” gibi birleşik yapılarda da kullanılmaktadır KOS I, s. 202).

Mo. **haşang/haşin**, Kır. **kaşaŋ**

Moğolcada *haşang/haşin* sözcüğü “yavaş, tembel” anlamına gelen bir sıfattır. Ör. *haşang mori* “ağır, yavaş giden at”, *haşang mohudag* “miskin, ağır, uyusuk”. “tembelleşmek, aylak olmak” anlamında *haşangda-/haşangna-* fiilleri de bulunmaktadır (MED, s. 943).

Kırgızcada *kaşaŋ* sözcüğü “tembel, ağır, yavaş, üşengeç” anlamlarında kullanılmaktadır: Ör: *kaşaŋ at* “tembel at”. Aynı kökten gelen *kaşaŋda-* “tembel, yavaş hareket etmek, sallanmak” fiili de bulunmaktadır (KOS I, s. 363).

Mo. **hurça/hurts**, Kır. **kurç**

Moğolcada *hurça/hurts* “keskin, sivri; hızlı, çevik, atik; akıllı, zeki; çok yağlı, besleyici” anlamlarına gelmektedir. Ör: *hurça kitug-a* “keskin bıçak”, *hurça nidü* “keskin göz”, *hurça silü* “yağlı çorba”, *hurça uhagantay* “keskin zekalı, zeki”. Aynı kökten olan *hurçad-* “keskinleşmek, sivrileşmek; çok yağlı veya besleyici olmak” fiili de bulunmaktadır (MED, s. 988).

Kırgızcada *kurç* sözcüğü “çelik; keskin; kılıç; canlı, ateşli; kararlı, cesur; güç, kuvvet” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *kurçtan kılğan nayza* “çelik mızrak”; *kurç bıçak* “keskin bıçak”; *asmandan tüşkön altı kurç* “gökten inen altı kılıç”; *kurç cigit* “kararlı, cesur genç”; *kurç tügönüp, kan ketip* “güç tükenip kan gitti”. Aynı kökten olan *kurçu-* fiili ise “keskinleşmek, bilenmek; güçlenmek, sağlamlaşmak” anlamlarındadır (KOS I, s. 451).

Mo. **köndey/höndiy**, Kır. **köndöy**

Moğolcada *köndiy/höndiy* “içi boş, boş, delik, boşluk” anlamlarına gelmektedir. Ör. *köndey modu* “içi boş ağaç”, *köndey ger* “bölmesiz büyük oda”. “oymak, çukur açmak, kazmak, tünel açmak” anlamlarında *köngdeyle-* fiili de bulunmaktadır (MED, s. 487).

Kırgızcada *köndöy* sözcüğü “içi boş, boşluk; akılsız, beyinsiz” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör. *cerdi bir az kazsam, arı cağı köndöy eken* “yeri biraz kazınca öte tarafı boş imiş”; *esi çok, köndöy adam* “akılsız, boş kafalı insan”. Aynı kökten gelen *köndöylö-* “boş meydan, boşluk yaratmak; bir şeyi oyarak boşluk açmak” fiili de bulunmaktadır (KOS I: s. 423; KTTS II: s. 58).

Mo. **köndelen/höndlöŋ** Kır. **köldölöŋ**

Moğolcada *köndelen/höndlöŋ* “çapraz, enine, yatay; tuhaf, yabancı; kenar, kenarda” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *köndelen iyer biçikü* “yatay bir biçimde yazmak”, *köndelen ulus* “yabancı millet”, *köndelen ger* “kenar yapıları, evleri” (MED, s. 488).

Kırgızcada bu sözcük *köldölöŋ* şeklinde görülmekte ve “koyun postlarından yapılan minder, şilte; çapraz, enine; çok sayıda hayvan” anlamları taşımaktadır. Ör: *törgö köldölöŋ cay-* “baş köşeye şilte ser-; *köçönü köldölöŋ tosüp, el ebağ çoğulğan* “sokağı çaprazından kapatarak halk çoktan toplanmıştı”; *köldölöŋ at* “çok sayıda at” (KOS I, s. 420).

Mo. küreng/hüren, Kır. küröŋ

Moğolcada *hüren* “(koyu) kahrevengi, kestane rengi” bir renk adıdır. Ör: *küreng önŋge* “kavrengi”, *küreng sahaltay* “kahverengi sakallı”. Aynı kökten gelen *kürengçi-/kürengte-* “kahverengi, koyu kahverengi veya koyu kırmızı olmak” fiilleri de kullanılmaktadır (MED, s. 505).

Kırgızcadaki *küröŋ* sözcüğü de “kahverengi” anlamındadır. Ör. *Kösöl küröŋ uydu badağa koştı* “Kösöl kahverengi ineği sürüye kattı” (KOS I, s. 470; KTTS II, s. 133).

Mo. sonin, Kır. sonun

Moğolca *sonin* “ilginç; şaşırtıcı; tuhaf; acayip; haberler, gazete” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *sonin kümün* “tuhaf insan”, *sonin sayhan* “ilgi çekici, olağanüstü”, *sonin gargahu* “gazete yayımlamak”. Aynı kökten olan *sonurha-* fiili ise “memnun olmak, keyif almak; ilgi duymak, merak etmek; şaşırmak” anlamlarına gelmektedir (MED, s. 727).

Kırgızcada bu sözcük ünlü uyumuna uyarak *sonun* şeklinde görülmekte ve “iyi, güzel; sıkıntı, felaket” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *sonun boldu* “güzel oldu”, *başıma adam körgüs sonundu saldı* “başıma benzeri görülmemiş bir bela açtı”. Aynı kökten gelen *sonunda-* “bir şeyi ilginç, çekici yapmak; en güzel şeyi seçmek”, *sonurka-* “şaşırmak, hayret etmek; bir şeyi olağanüstü, tuhaf bulmak; kapılmak, beğenmek” fiilleri de bulunmaktadır. (KOS II, s. 154).

Mo. sergeg, Kır. sergek

Moğolcada *sergeg* “açıkgöz, uyanık, dikkatli, tetikte; duyarlı” anlamlarına gelmektedir (MED, s. 690). Sözcüğün kökü Moğolcada *ser-* “dikkatli, uyanık olmak; şüphelenmek” köküne dayanmakta ve Türkçedeki *sez-* “sezmek, hissetmek” fiiline denk gelmektedir (ESMY III, s. s.102).

Kırgızcada *sergek* sözcüğü “neşeli, şen; dikkatli, tedbirli, tetikte” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *köŋülü sergek* “o neşeli ruh halinde”, *Mırzabek abdan sergek bala* “Mırzabek çok dikkatli bir çocuk” (KOS II, s. 145; KTTS II, s. 389).

Mo. silugun/şuluun, Kır. şıluun

Moğolcada *silugun/şuluun* sözcüğü “dürüst; sade, yalın; saf, temiz; açık sözlü” gibi anlamlar taşımaktadır. Ör: *silugun kümün* “açık sözlü insan”, *silugun üges* “açık söz” (MED, s. 708). Moğolcanın Etimolojik Sözlüğü’nde sözcüğün *silu-* “eti kemikten ayırmak” kökünden geldiği belirtilmiştir (ESMY III, s. 114). Bu sözcük Kırgızcada *şılı-* “sıyırmak, eti kemikten ayırmak; yandan kesmek, kesmek” şeklinde kullanılmaktadır (KOS I, ss. 420-421).

Kırgızcadaki *şıluun* sözcüğü ise “hayvanı ustaca kesen ve derisini yüzen kişi; hilekâr, üçkâğıtçı; eli çabuk, marifetli” anlamlarında kullanılmaktadır. Ör: *anın arka cağında soğum soyçu şıluun* “onun arka tarafında hayvan kesecek usta kesici duruyor”, *koy terisin camıŋan şıluun* “koyun postuna bürünmüş üçkâğıtçı”, *şıluun cigitler, şamdağay kelinder* “maharetli delikanlılar, çevik gelinler (KOS II, s. 420).

Mo. *sohur/sohor*, Kır. *soķur*

Moğolca *sohur/sohor* “kör” anlamındadır. Ör: *sohur iyer* “körcesine”, *sohur törügsen* “kör doğmak, doğuştan kör”. “kör olmak, körleşmek” anlamında *sohuy-/sohurda-* fiilleri de bulunmaktadır (MED, s. 730).

Kırgızcada *sokur* sözcüğü “kör” anlamındadır ve “kör olmak; kör gibi gözükme” anlamlarında *sokuray-* fiili de mevcuttur. Ör: *eki közdön ayrılıp sokur boldum* “iki gözümü kaybedip kör oldum”, *sokur kişi* “kör insan” (KOS II, ss. 152-153).

Mo. *subay/suvay*, Kır. *subay*

Moğolcada *subay/suvay* sözcüğü “yıl boyunca yavrulayamamış inek, kısır vb. dişi hayvan” anlamındadır. Ör: *subay üniy-e* “belirli bir yılda yavrulması beklenen ama yavrulamayan inek” (MED, s. 733).

Kırgızcada *subay* sözcüğü “yavrusuz, kısır” anlamındadır ve genelde hayvanları nitelemektedir. Ör: *subay cıķı* “yavrusuz at”, *subay mal* “yavrusuz hayvan”. “Çocuksuz, çocuk doğurmamış kadın” anlamında ise *subay-saltaŋ* birleşik sözcüğü kullanılmaktadır (KOS II, s. 162; KTTS II, s. 410).

Mo. *tamturhay/tamtarhay*, Kır. *tımtıraķay*

Moğolcada *tamturhay/tamtarhay* “bozulmuş, parçalanmış, kırılmış” anlamındadır ve *tamtu-* > *tamtura-* “parçalara ayırmak, ezmek, bozmak, yıkmak” kökünden gelmektedir (MED, s. 775).

Kırgızcada *tımtıraķay* sözcüğü “dağınık, saçılmış, dağılmış” anlamında kullanılmaktadır. Ör: *tımtıraķayı çıktı* “(panik içinde) her biri bir tarafa dağıldı” (KOS II, s. 292).

SONUÇ

Moğolca ve Kırgızcadaki bazı ortak sıfatları konu alan bu çalışmada yirmi üç adet sözcük ele alınmış ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

Ses bilgisi bakımından a) Moğolcadaki *g* sesi Kırgızcada *ķ/k* sesine denk gelmektedir: Ör: Mo. *agsum* – Kır. *aķsum*, Mo. *bürküg* – Kır. *bürkök*, Mo. *çigirag* – Kır. *çiyraķ*;

b) Moğolcada ön ve iç sesteki *h* ünsüzü Kırgızcada *ķ/k* sesine denk gelmektedir: Mo. *haşang* – Kır. *ķaşaŋ*, Mo. *hurça* – Kır. *ķurç*, Mo. *sohur* – Kır. *soķur*;

c) Moğolcada ön sesteki *s-* Kırgızcada *ş-* sesine denk gelmektedir: Ör: Mo. *silugun* – Kır. *şiluun*;

ç) Moğolcadaki *-ugu-*, *-agu* gibi yapılar Kırgızcada uzun ünlü olarak karşımıza çıkmaktadır: Mo. *bugural* – *buurul*, Kır. *calhagu(u)* – *calķoo*;

d) Moğolcada iç seste *-i-* Kırgızcada *-ı-* sesine denk gelmektedir: Mo. *arbin* – Kır. *arbın*, Mo. *baçım* – Kır. *baçım*, Mo. *cigirag* – Kır. *çiyraķ*, Mo. *silugun* – Kır. *şiluun*;

e) Moğolcada iç seste *-u-* Kırgızcada *-ı-* sesine denk gelmektedir: Mo. *agsum* – Kır. *aķsum*, Mo. *tamturhay* – Kır. *tımtıraķay*;

f) Kırgızcanın tipik ses özelliklerinden biri düz ünlülerin yuvarlaklaşmasıdır. Moğolca iç seste -e- Kırgızcada -ö- sesine denk gelmektedir: Mo. *düley* – Kır. *dülöy*, Mo. *küreng* – Kır. *küröñ*, Mo. *köndey* – Kır. *köñdöy*, Mo. *köndelen* – Kır. *köldölöñ*, Mo. *küreng* – Kır. *küröñ*;

g) Moğolcada son seste -i sesi Kırgızcada -u sesine denk gelmektedir: Mo. *colbin* – Kır. *colbun*, Mo. *sonin* – Kır. *sonun*.

Anlam bakımından Moğolca ile Kırgızcada sıfatların çoğu benzer anlamlar taşımaktadır. Örneğin, Mo. *agsum* – Kır. *aqsım* “öfkeli, kavgacı, huysuz”, Mo. *arbin* – Kır. *arvin* “bol, çok, pek çok”, Mo. *baçım* – Kır. *baçım* “acele, çabuk, tez”, Mo. *belen* – Kır. *belen* “hazır, hazırlanmış”, Mo. *bugural* – Kır. *buurul* “gri, boz, kır”, Mo. *bürküg* – Kır. *bürkök* “kapalı, bulutlu, kasvetli”, Mo. *calhagu(u)* – Kır. *calkoo* “tembel, boş gezen, aylak”, Mo. *caydang* – Kır. *caydağ* “eyersiz, semersiz”, Mo. *colbin* – Kır. *colbun* “başıboş, evsiz” Mo. *cigirag* – Kır. *çıyrak* “güçlü, sağlam, dinç”, Mo. *düley* – Kır. *dülöy* “sağır”, Mo. *haşang* – Kır. *kaşañ* “yavaş, ağır, tembel”, Mo. *hurça* – Kır. *kurç* “keskin, sivri”, Mo. *köñdey* – Kır. *köñdöy* “içi boş, boş, boşluk” vs.

Ancak farklı anlamlarda kullanılan sıfatlar da görülmektedir. Örneğin, Moğolcada *silugun/şuluun* sözcüğü “dürüst; sade, yalın; saf, temiz; açık sözlü” gibi olumlu anlamlarda kullanılırken Kırgızcadaki *şuluun* sözcüğü “hayvanı ustaca kesen ve derisini yüzen kişi; hilekâr, üçkağıtçı; eli çabuk, marifetli” gibi anlamlar taşımaktadır. Moğolcadaki *arhagar* sözcüğü “biçimsiz, hantal, kaba” anlamındayken Kırgızcadaki *arğağay* sözcüğü “çıkık durma, çıkıntılı olma” anlamında kullanılmaktadır.

İlk anlamlarının dışında farklı yan anlamlarda kullanılan sıfatlar da bulunmaktadır. Örneğin, Moğolcada *caydang* sözcüğü sadece “eyersiz, semersiz” anlamındayken, Kırgızcada *caydağ* sözcüğü bu anlamın yanı sıra “mobilyasız boş ev; üst kıyafetsiz; çıplak; açık yer; başörtüsüz kadın” anlamlarında kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır. Kırgızcada *dülöy* sözcüğü “sağır” anlamının dışında “kulak kiri; atların yüreginde oluşan küçük artık etler; içi tozla dolmuş bir çeşit mantar” anlamlarında kullanılırken, Moğolcada *düley* sözcüğü “donuk, sönük, belirsiz, bulanık” anlamları da taşımaktadır. Kırgızcadaki *köñdöy* sözcüğü “içi boş, boşluk” anlamının yanı sıra “akılsız, beyinsiz”, *köldölöñ* sözcüğü “çapraz, enine” anlamının dışında “koyun postundan yapılmış şilte; çok sayıda hayvan”, *sonun* sözcüğü ise “sıkıntı, felaket” anlamında da kullanılmaktadır. Moğolcadaki *köndelen* sözcüğü “çapraz, enine” anlamının dışında “tuhaf, yabancı; kenar”, *hurça* sözcüğü “keskin” anlamının yanı sıra “çok yağlı, besleyici”, *sonin* sözcüğü ise “gazete, haberler; tuhaf, acayip” anlamlarında kullanılmaktadır.

Söz varlığı bakımından Kırgızca ile Moğolcada pek çok paralellik bulunmaktadır ve özellikle anlam bakımından sözcüklerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

ESER KISATLIMLARI

DLT: Divānu Lugātī't-Türk

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

ESMY: Etimologičeskiy Slovar' Mongol'skih Yazıkov I-III

KOS: Kırgızça-Orusça Sözdük I-II

KTTS: Kırgız Tilinin Tüşündürmө Sözdüğü I-II

MED: Mongolian-English Dictionary

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ƙ: arka damak k sesi
 ğ: arka damak g sesi
 ŋ: nazal n sesi

KAYNAKÇA

- Akmataliyev, A. (Ed.). (2015). *Kırgız tilinin tüşündürmө sözdüğü I-II*. Bişkek: Avrasya Press.
- Akunova, A.R. ve Rayimbekova, M. (2005). *Azırkı Kırgız Tili leksika*. Bişkek.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R. ve Selçuk, B.K. (2017). *Kırgızca-Türkçe sözlük I-II*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Clauson, S.G. (2017). *Türkçe-Moğolca çalışmaları*, (F. Kömürcü, Çev.), Ankara: TDK Yayınları.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und Mongolische elemente im neupersischen I-IV*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ersoy, F. (2012). *Türk-Moğol dil ilişkisi ve Çuvaşça*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ersoy, F. (2018). *Çağdaş Moğolca: El kitabı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gül, B. (2010). *Moğol atasözleri*, Ankara: TKAE Yayınları.
- İsakov, A. (2017). *Kırgız-Moğol ilişkileri (IX-XV. yüzyıllar)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karaağaç, G. ve Kartallıoğlu, Y. (2009). *Moğolca-Türkçe konuşma kılavuzu*, İstanbul: Kitabevi.
- Karasayev, H. (1990). *Kamus Nama: Manas sözdüğü*. Frunze: Kırgızistan.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). *Çağdaş Moğolcanın grameri: Ses ve şekil bilgisi*. Ankara: TKAE Yayınları.
- Kudaybergenov, S. (1968). *Sintetiçeskiy sposob obrazovaniye glagola v kirgizskom yazıka*, Frunze.
- Lessing, D.F. (1960). *Mongolian-English dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Lessing, D.F. (2017). *Moğolca-Türkçe sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.) Ankara: TDK Yayınları.
- Mukambayev, C. (2009). *Kırgız tilinin dialektologiyalık sözdüğü*. Bişkek.
- Oruzbayeva, B.O. (1964). *Slovoobrazovaniye v Kirgizskom Yazıke*. Frunze: İlim.
- Özeren, M. (2020) *Tacikistan Kırgız Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ramstedt, G.J. (1957). *Vvedeniye v Altayskoye yazıkoznaniye: Morfologiya*. Moskva: İzdatel'stvo İnostrannoy Literaturı.
- Sanjeyev, G. D., Orlovskaya, M. N. ve Şevernina, Z. V. (2015). *Etimologičeskiy Slovar' Mongol'skih yazıkov I-III*. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vostokovedeniya.
- Sıdıkov, S. (1983). *Mongol'sko-Tyurkskiye yazıkovıye paralleli*. Frunze: İlim.
- Şçerbak, A. (2011). Türk-Moğol dil ilişkileri (dillerin birbirinden etkilenme ve birbirine karışma sorunu üzerine, (L. Babatürk, Çev.) *Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25),9-23.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol dil ilişkileri (8.-14. yüzyıllar)*. (R. Alimov, Çev.) Ankara: TDK Yayınları.
- Terbish, B. (2019). *Türkiye Türkçesi ve çağdaş Moğolcada çatı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Uzun, G. (2011). Doğu Türkistan Kırgız Türkçesinde yer alan Türkçe ve Moğolca ortak kelimeler üzerine -I-. *Turkish Studies*, 6(1), 1899-1913.

- Ünal, O. (2016). *Klasik Moğolca söz varlığında Türkçe kökenli kelimeler ve Türkçe-Moğolca ses denklikleri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Vladimirtsov, B.Ya. (2005). *Raboti po Mongol'skomu yazıkoznaniyu*. Moskva: Vostochnaya Literatura.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızça-Orusça sözdük I-II*. Frunze.
- Yunusaliyev, B. M. (1971). *Kırgız diyalektologiyası*. Frunze: Mektep Basması.